



Leven en dood in wijsgerig- ethisch perspectief

Christoph Jedan

Olterterperkring, 05 Feb 2018

Bij de inleidende tekst

“De dood is het definitieve einde van alle dingen die je in je leven hebt gedaan; maar tijdens je leven maak je voortdurend mee dat dingen eindigen.” (151)

Bij de inleidende tekst

“De dood is het definitieve einde van alle dingen die je in je leven hebt gedaan; maar tijdens je leven maak je voortdurend mee dat dingen eindigen.” (151)

Paradox?

René Gude



- 1957-2015
- Trouw – “Denker des Vaderlands”, 2013-15
- Voorbereiding op de dood
 - Filosofisch
 - Gedecideerd niet-religieus?
 - Mengeling van ideeën uit de filosofie vd oudheid
 - Geen toeval!

Belang filosofie vd oudheid

- Moderne filosofie: Kennisparadigma
- Filosofie oudheid: Levenskunstparadigma
- Herontdekking filosofie als levenskunst vanuit antieke filosofie
- Revival troostliteratuur? (CJ)
 - Dood verwaarloosd thema binnen hedendaagse levenskunstfilosofie
 - Troostliteratuur laat in reliëf zien wat goed leven is

Belangrijke teksten

- Plato, *Apologie*
- Plato, *Phaedo*
- [Plato], *Axiochus*
- Lucretius, *De rerum natura* (boek 3)
- Cicero, *Gesprekken in Tusculum*

=> NT auteurs: Brieven Paulus; Vierde Evangelie

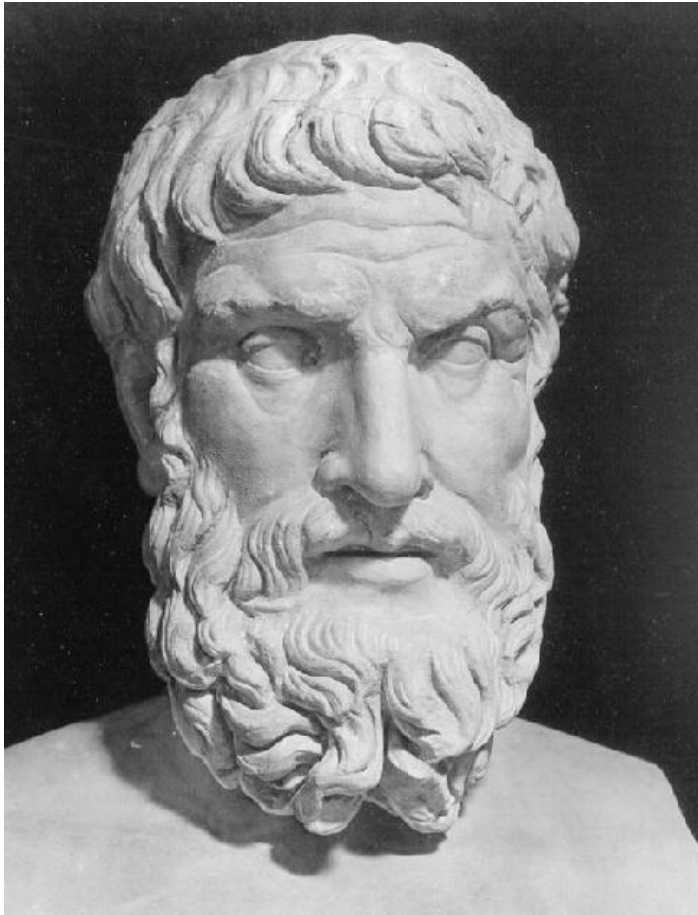
- Seneca, *Aan Marcia*
- Seneca, *Aan Polybius*
- Plutarch, *Aan zijn vrouw*
- [Plutarch], *Aan Apollonius*
- Boethius, *De Consolatione philosophiae*

Voortrekker: Plato [T1]



- ‘Socratisch alternatief’: we weten niet wat ons met de dood te wachten staat, maar het is in elk geval iets goeds (tenminste als je goed geleefd hebt)
- Postmortaal bestaan geduid als bevestiging van levenspatroon (Socratisch onderzoek, vragen, discussie)
- Goddelijke voorzienigheid
- Evt. vergelding/straf

Duidelijke beslissing: Epicureërs [T2 en T3]



Epicurus (ca. 341-270 v.Chr.)

- Met de dood is alles uit, maar:
- “De dood, ... het meest vreselijke euvel, gaat ons niets aan, zodra we beseffen dat, terwijl wij zijn, de dood nog niet gekomen is, en zodra de dood gekomen is, wij er niet meer zijn.” [T2]
- Concentratie op dit leven
- Deugd als genot
- *ataraxia*

Meesterlijk: Seneca aan Marcia [T4 en T5]



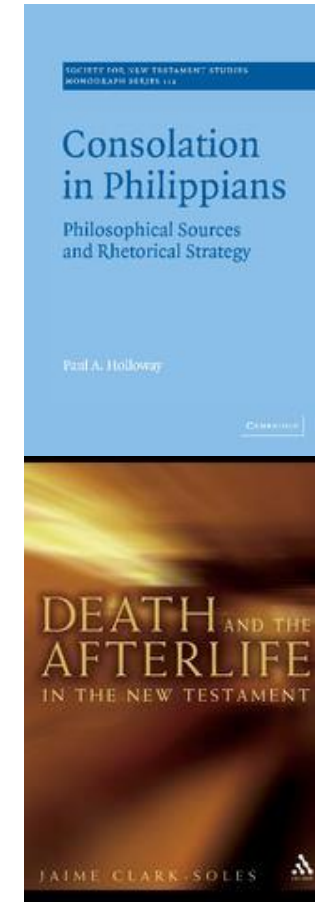
- Seneca de Jongere, 4-65 n.Chr.
- ca. 40 n.Chr., begin van tijd in exiel
- Adressaat: Marcia, dicht bij keizerlijke hofhouding
- Dood tweede zoon
- Gecompliceerde rouw, 3 jaar zelf-isolement
- Matiging of uitroeiing van verdriet? (*apatheia*)

Belangrijke ideeën: een eerste greep

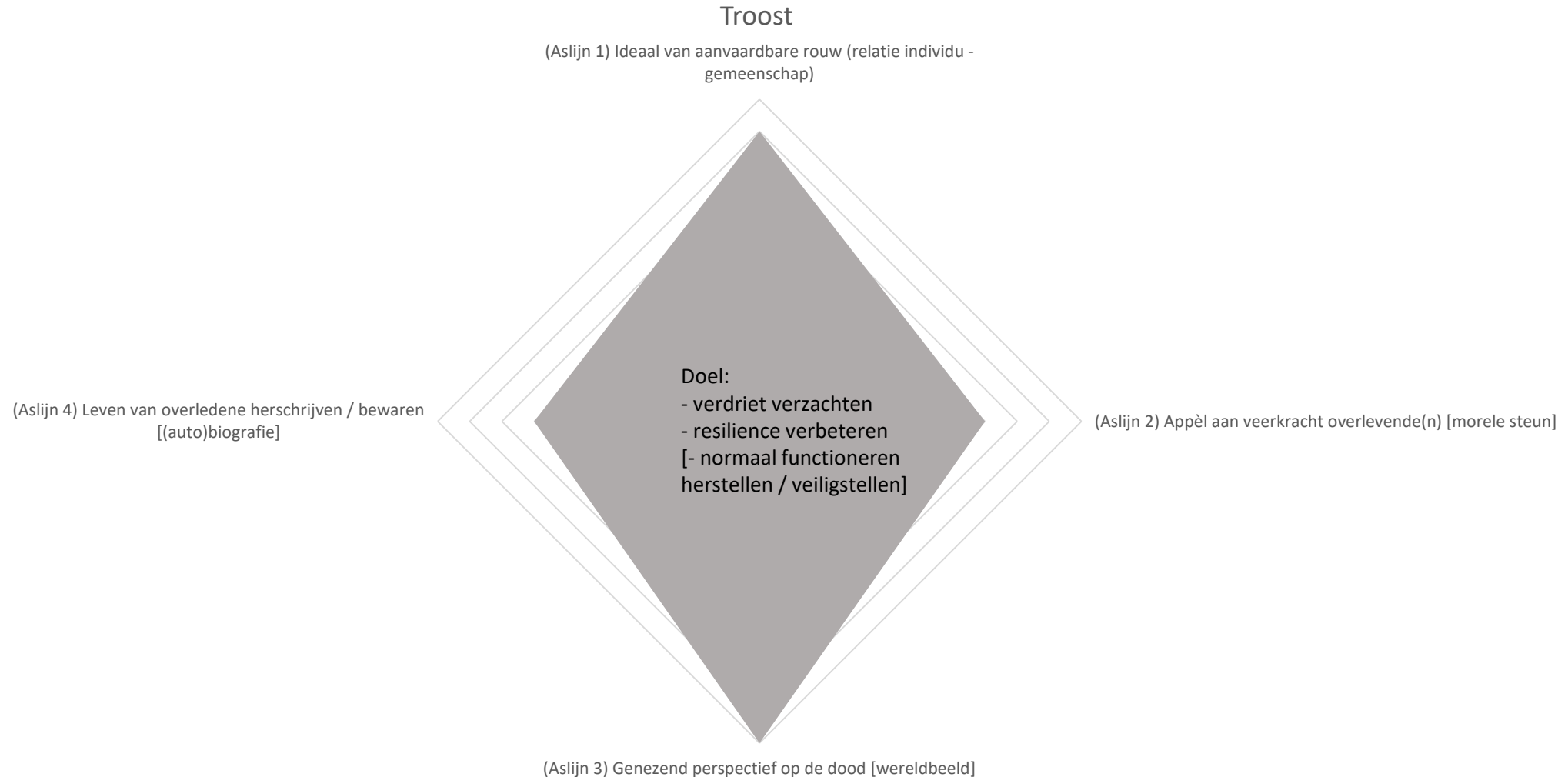
- Intellectuele transformatie
- Wat is belangrijk in het leven?
 - Hoe leven vs. wat bereikt?
 - Deugden / tevredenheid
 - Vooral géén emotionele verwarring (*apatheia, ataraxia*)
 - Lengte leven een *adiaphoron*
 - Dood geen kwaad
- (Evt.) Leven na de dood
 - Cognitieve vervulling
 - Gemeenschap van heiligen

Hoe passen NT auteurs bij dit gezelschap? – uitstekend!

- Paulus in dialoog met filosofische troostteksten / stoïcijnen? (Holloway)
 - Eigen accent: Opstanding als garantie voor een komend leven
- Vierde evangelist in dialoog met Epicureërs? (Clark-Soles)
 - Eigen accent: God geïnteresseerd in lot van stervelingen.



Eén stap verder: Wat *is* troost?



Relevantie (1): Therapeutisch

4-Aspenmodel (Jedan 2018)	Takenmodel Worden (3e editie, 2001)
I. Houd je rouw binnen (individueel / sociaal) aanvaardbare grenzen! -> verdriet is natuurlijk, maar ook sociaal 'geconstrueerd' -> weg terugvinden naar normaal functioneren -> verbondenheid met overledene koesteren ('continuing bonds')	I. To accept the reality of the loss (vs. not believing)
	II. To work through the pain of grief (vs. not feeling)
	III. To adjust to an environment in which the deceased is missing
	IV. To emotionally relocate the deceased and move on with life
II. Heb zelfvertrouwen: Je bent sterker dan je denkt!	—
III. Geef de dood een legitieme plek in je wereldbeeld!	—
IV. Zoek de perfectie, het mooie in het voltooide leven!	—

Relevantie (2): Kultuurkritisch

- Hebben *wij* het wel bij het juiste eind?

Hedendaagse filosofen over [T2]

- Reconstructie Epicurus:
 - (1) Als de dood het individu schaadt dat overlijdt, dan moet er een **subject** zijn dat door de dood wordt geschaad, er moet een **duidelijke schade** ondervonden worden en er moet een **tijd** zijn wanneer de schade wordt ondervonden.
 - (2) Er is **geen tijd** aan te geven **wanneer de dood een duidelijke schade toevoegt aan een subject**. Twee opties:
 - (a) Tijdens ons bestaan – hoe kan de nog niet ingetreden dood causale effecten hebben?
 - (b) Na ons bestaan – dan is er geen subject meer.
- Aanval op (2): We hebben plannen en projecten, we hebben verlangens (desires) omtrent hun realisering. De dood kan dit doorkruisen. Dat maakt (a) het leven van het subject slechter, terwijl het duurt; of (b) het maakt het leven van het subject tijdloos slechter.
- Fictieve verdediging: Het gaat om bijstellen van verlangens, zodat deze niet door de dood doorkruist kunnen worden.
- Tegenargument: Bijgestelde verlangens zijn conditionele (voorwaardelijke) verlangens ('zolang ik er ben, wil ik ...'), maar die zijn te zwak en incompatibel met diepe emoties zoals liefde.

Hedendaagse filosofen over [T3]

- Reconstructie Lucretius:

- (1) Het is niet slecht voor ons dat we er ooit niet waren.

- (2) **Ons nietbestaan na onze dood is in alle relevante aspecten gelijk aan ons nietbestaan voor onze geboorte.**

- (3) Als twee dingen in alle relevante aspecten hetzelfde zijn, en één daarvan is niet slecht voor ons, dan is het tweede ook niet slecht voor ons.

- (4) Hieruit volgt: het is niet slecht voor ons dat we er nog eens (na onze dood) niet meer zullen zijn.

- Moderne aanval op (2): Asymmetrie verleden - toekomst

Kritische kijk op onze cultuur

- Cruciaal in de aanvallen: noties van verlangens, plannen, projecten
- Paradoxer samenhang:
 - modernistische dehumanisering
 - 'oppompen' van verlangens, plannen en projecten (als resterende zingeving)
- Troost wordt zo onmogelijk, zelfs verwerpelijk
- Geen goede ontwikkeling
- Tegengeluid: Brede stroom filosofische en theologische troostteksten